

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

3/2, Eylül - September 2021

425 – 438

Araştırma Makalesi / Research Article

AKADLI SARGON'UN MEZOPOTAMYA HÂKİMİYETİNDE ENĖEDUANNA'NIN ROLÜ

THE ROLE OF ENĖEDUANNA IN THE EMPEYRY OF AKKADIAN SARGON IN MESOPOTAMIA

Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR

Öz

Sumer şehir devletlerini ele geçirdikten sonra Dicle ve Fırat nehirleri arasında dünyanın bilinen ilk imparatorluğunu kuran Sargon, gerçekleştirdiği askeri seferlerle düşman ve isyancılara korku salmayı başarmıştır. Ancak hâkimiyet iddiasında bulunduğu topraklardaki çok kültürlü yapı hayal ettiği büyük imparatorluğa kavuşmasındaki en büyük engellerden biri olarak karşısına çıkmıştır. Sargon bu engeli kaldırıp, Sumer ve Akad ülkelerinin hâkimi olabilmek için iki kültür arasındaki farklılıklara son verip Sumer ve Akadları teolojik ve filolojik açıdan birleştirmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda en önemli görevi kızı Enheduanna'ya vererek onu Sumerlilerin önemli kült merkezlerinden biri olan Ur şehrine Ay tanrısı Nanna'nın hizmetine başrahibe olarak göndermiştir. Enheduanna başrahibe rolüyle tapınakta dini görevlerini yerine getirirken diğer yandan Sumer dilini ustalıkla kullanarak kaleme aldığı şiir ve ilahileri ile iki kültürün tanrı ve tanrıçalarını birleştirmiştir. Samiler ve Sumerin inançlarını kaynaştıran Enheduanna, Akad İmparatorluğu'nda sadece dini bir rol değil aynı zamanda sosyopolitik bir rol de oynamıştır. Bu çalışmada Akad

Abstract

Sargon, who established the first known empire of the world after conquering Sumerian city-state, succeeded in spreading fear to the enemies and rebels with the military expeditions he made. But the multi-cultural structure in the lands he claimed to dominate became one of the greatest obstacles for the great empire he dreamt of. Sargon wanted to remove this obstacle and end the differences between two cultures and combine Sumerians and Akkadians in terms of theology and philology to dominate Sumerian and Akkadian countries. For this purpose, he gave the most important duty to his daughter, Enheduanna, and sent her as the abess for the service of Moon God Nanna in Ur city which was one of the most important cult centers of Sumerians. Enheduanna practiced her religious duties under the role of abess in the temple and she also combined the gods and goddesses of the two cultures with her poems and hymns she wrote by using Sumerian language masterfully. Enheduanna, who combined the beliefs of Semitic people and Sumerians, played a sociopolitical role in Akkadian Empire besides her religious role. In this study, the roles

İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte Sumer ve Akad kültürleri arasında yaşanan farklılıkların bertaraf edilmesinde Enheduanna'nın üstlendiği roller ve Sargon'un Mezopotamya hegemonyasında Enheduanna'nın etkileri ele alınmıştır.

played by Enheduanna in eliminating the differences between the Sumerian and Akkadian cultures experienced together with the establishment of Akkadian Empire and the effects of Enheduanna in the Mesopotamia hegemony of Sargon were discussed.

Anahtar Kelimeler: Akad İmparatorluğu, Tapınak İlahileri, Kutsal Evlilik, Enheduanna, Nanna.

Keywords: Akkadian Empire, Temple Hymns, Sacred Marriage, Enheduanna, Nanna.

Extended Abstract

Sumerians continued their existence in Mesopotamia from the last period of the 4th millennium BC and the Semite based Akkadians started to settle in the region in the 2500s BC. The Akkadians, who took advantage of the fact that the Sumerians couldn't establish a central state, captured the Sumerian city states one by one and established the first known empire in history. Sargon, the first king of the empire, united the Sumerians in South Mesopotamia and the Semites in North Mesopotamia. Sargon, who ended the Early Dynasty Period, started a series of political and cultural changes to reinforce his dominance in Mesopotamia. Akkadian governors were appointed to the Sumerians city states; the Akkadian Language was announced as the official language while Sumerian Language was the commonly used language by most of the society. As a result of these developments, these two cultures separated based on traditions and language differences started to conflict. Sargon, to eliminate the differences between the two cultures and unite the empire, gave an important duty to his daughter, Enheduanna, and sent her as the abbess for the service of Moon God Nanna in the temple in Ur city. That Sargon sent Enheduanna as the abbess for the service of Moon God Nanna has a significant importance in the union of the Akkadian and Sumerian beliefs. Because Nanna were among the seven gods of Sumerians (An- Enlil- Enki- Ninhursag- Nanna- Utu- Inanna) which determined destiny as well as being the son of the chief god of Sumerians pantheon in the following periods.

Based on the philological documents and archeological findings, Enheduanna studiously performed the duty given to her to eliminate the differences between the Sumerian Akkadian peoples. One of the most important duties of Enheduanna, who prayed and performed offerings, as the abbess, for the welfare and peace of the country, was to perform the "Sacred Marriage" ceremony. Based on the philological resources, it is understood that Enheduanna has performed the role of Ningal, the spouse of Nanna.

The role of Enheduanna, for the Sargon's hegemony in Mesopotamia, was not limited to religious duties, she also wrote wonderful works in which she used the Sumerian language masterfully. In the chants she wrote for the Sumerians and Akkadian temples, she tried to unite the goddesses named Inanna by the Sumerians and Istar by the Akkadians. The chants she wrote for Inanna are among the most popular ones among the works in which she imposed the cultural union. The chants titled Ninmešarra "The Exaltation of Inanna", Inninsagura "Lady of Largest Heart", Inninmehusa "Inanna and Ebih" she wrote for Inanna provided that the respect of people for the goddess which had an important position in the Sumerian pantheon reached its top level. Enheduanna combined Inanna of the Sumerians and the protecting goddess Istar of Sargon and tried to prove the legitimacy of the hegemony of her father by providing a divine support for Sargon's claim of dominance in the Sumerian and Akkadian countries. In the period when Enheduanna, who is the first recorded poet in the history, wrote her poems and chants,

cuneiform was used for calculations in Mesopotamia. Enheduanna not only uttered her personal feeling including her hopes and concerns by using writing but also she used this powerful weapon masterfully to unite the Sumerian and Akkadian beliefs. Accordingly, she wrote 42 Temple Hymns addressing a different temple and god of the Sumerians and Akkadians. Through these chants, she gave cultural union messages and also presented the rituals of Sumerians, their personal thoughts about gods and goddesses and the interesting examples of the ancient Mesopotamia theology. Her poets set an example for the chant writers in the following periods. The chants and poems of Enheduanna became popular again after centuries in the Ancient Babylon Age (1800 BC) and its copies were made.

Giriş

Sami kökenli Akadlılar MÖ 2500'lerde yavaş yavaş Mezopotamya'ya sızarken, Sumerliler MÖ 4. binyılın sonlarından itibaren bölgede kurdukları şehir devletlerinde varlıklarını sürdürüyorlardı.¹ Birbirinden bağımsız hareket eden bu şehir devletleri zaman zaman tarım alanları ve otlaklar gibi meselelerde hâkimiyet mücadelesi yaşamış ve merkezi bir devlet oluşturamamışlardır.² MÖ 2350'lerde Sargon liderliğinde bir devlet kuran Akadlılar, Güney Mezopotamya'daki tüm Sumer şehirlerini ele geçirerek, kuzeydeki Samilerle güneydeki Sumerlileri merkezi bir devlet altında birleştirmişlerdir. Böylece Mezopotamya'daki ilk merkezi devlet Akadlılar tarafından kurulmuştur.³

Akad İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk kralı olan Sargon'un yaşam öyküsü mitolojik bir hikâye ile başlamaktadır. Sepet içinde nehre bırakılan çocuk motifli hikâyelerin ilk örneği olan doğum efsanesine göre rahibe annesi tarafından ziftle kaplanmış bir sepet içerisinde nehre bırakılan Sargon'u bahçıvan Akki bulmuş ve büyütüştür. IV. Kiş hanedanı krallarından Ur-Zababa'nın sarayına giren Sargon, kısa sürede yükselip vezirlik makamına ulaşmıştır. Bir saray ayaklanması ile tahtı ele geçiren Sargon, Günbattiya göre "Kral Gerçektir" anlamına gelen *šarru-kîn* adını muhtemelen bu olaydan sonra almıştır.⁴ Kiş kralı olarak daha büyük egemenlik iddiasında bulunan Sargon, Lugal-Zaggasi'yi mağlup ettikten sonra ilerlemeye devam ederek güneydeki Ur, Uruk, Lagaş, Umma ve Larsa gibi önemli Sumer şehirlerini ele geçirmiştir.⁵ Sumer Kral Listesi'nde Akad Devleti'nin kuruluşu hakkında şöyle bilgi verilmektedir: "Uruk silahla vuruldu, krallık Akad'a geçti, hurma bahçıvanının evlatlığı, sonra Ur-Zababa'nın sakisi olan Sargon kral oldu, Akad'ı kurdu ve 56 sene idare etti."⁶ Bundan sonra Mezopotamya'da Sumer hâkimiyeti son bulmuş ve Sumerliler Akadlıların idaresi altında yaşamaya başlamışlardır. Tüm Mezopotamya'nın hâkimi olan Sargon, devletin merkezini Akad (Agade) şehrine taşımıştır.⁷ Yeri henüz tespit edilemeyen bu şehirde bir saray ve koruyucu tanrıçası İştâr ve Kiş şehrinin savaş tanrısı Zababa için tapınaklar inşa ettirmiştir.⁸ 56 senelik hâkimiyeti boyunca zaferden zafere koşan Sargon'un

¹ İplikçiöğlü, 1994: 50; 48.

² Westenholz, 2002: 26.

³ Memiş, 2019: 119; Ünsal, 2019: 46.

⁴ Günbatti, 1997: 131-132; Köroğlu, 2012: 76.

⁵ Hallo - Dijk, 1968: 7.

⁶ Kinal, 1983: 76.

⁷ Ünsal, 2019: 47.

⁸ Roux, 1992: 152.

Elam, Suriye, Lübnan ve Anadolu'ya düzenlediği seferler onun *šar kiššati* "Dünya Kralı" olarak anılmasını sağlamıştır.⁹ Tarihte Sargon ile ortaya çıkan "Dünya İmparatorluğu" ve "Tanrı Krallığı" kavramları Eski Önasya'nın siyasi gelişiminde önemli etkiler bırakmıştır.¹⁰

Sargon Er Hanedan Dönemi'ni sonlandırdıktan sonra Mezopotamya'da bir dizi siyasi ve kültürel değişim yaşanmıştır. Ele geçirilen tüm şehir devletlerine Akadlı valiler atanmış, böylece yönetimde Samilerin üstünlüğü başlamıştır. Sumerliler tarafından icat edilen çivi yazısı kullanılarak yazıya aktarılmaya başlanan Akadca, resmi dil olarak kullanılmaya başlanılmıştır.¹¹ Yaşanan bu gelişmeler sonucunda gelenek ve dil farklılıklarına göre bölünmüş iki ayrı kültür çatışmaya başlamıştır. Sargon iki farklı kültür arasında yaşanan çatışmaları durdurmak ve imparatorluğu birleştirmek için kızı Enheduanna'ya önemli bir görev vererek onu Akad şehrindeki evinin uzağında yer alan Ur şehrindeki tapınağa Ay tanrısı Nanna'nın baş rahibesi olarak atamıştır.¹²

Enheduanna'nın Hayatı

Karizmatik ve hırslı lider Sargon'un kızı olan Enheduanna, MÖ 2300 yılında dünyaya gelmiştir.¹³ Rimuş, Maniştusu, İbarum ve Abaiş-takal isimlerinde dört erkek kardeşi olduğunu bildiğimiz Enheduanna'nın annesinin kimliği tartışmalı bir konudur. Çivi yazılı belgelerde Sargon'un eşi olarak Tašlultum'un adı geçse de bazı araştırmacılar onun Enheduanna'nın annesi olması fikrine şüphe ile yaklaşmaktadır. Bu şüphenin başlıca nedeni Tašlultum'un Sami dil konuşan bir Akadlı olmasına rağmen kızı olarak kabul edilen Enheduanna'nın Sumer dilini zarif ve akıcı şekilde kullanmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴

Hayatı ayrıcalık ve zenginlik içinde başlayan Enheduanna, babasının adım adım imparatorluğa dönüşen hâkimiyet mücadelesinin sonucunda toplumda yaşanan kültürel değişimlere şahit olarak büyümüştür. Prenses, başrahibe, şair, matematikçi ve astronom gibi farklı nitelikleriyle tanıdığımız Enheduanna bu kimliklerini tüm Mezopotamya'yı fethedip büyük bir imparatorluk kuran babasının iktidarına borçludur. Kralın kızı olarak babasının başlattığı büyük değişimde oynayacağı rol, babası Sargon tarafından belirlenmiştir.¹⁵

Enheduanna Sami kökenli bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiş olsa da Sargon kızını Sumer kültürünün merkezi olan Ur şehrine başrahibe olarak gönderdiğinde ona Sumerce "Cennetin Süsü" anlamına gelen Enheduanna unvanını vermiştir. Enheduanna'nın doğumundan Ur rahibesi olana kadar kullandığı Sami kökenli ismi henüz bilinmemektedir.¹⁶

Enheduanna, babası Sargon, kardeşleri Rimuş ve Maniştusu ve yeğeni Naram-Sin'in saltanatları boyunca başrahibe pozisyonunu korumuştur.¹⁷

⁹ Albright, 1925: 195- 196.

¹⁰ İplikçioğlu, 1994: 50.

¹¹ Roux, 1992: 153; Postgate, 1992: 62.

¹² Meador, 2000: 46- 47.

¹³ Meador, 2000: 45.

¹⁴ Tetlow, 2004: 20; 222; Meador, 2000: 45; MAD, 2: 194.

¹⁵ Meador, 2000: 47; 43.

¹⁶ Kriwaczek, 2012: 120.

¹⁷ Glaz, 2020: 32; Meador, 2000: 49; Hallo - Dijk, 1968: 1- 2.

Yeğeni Naram-Sin'in döneminde Mezopotamya'nın güneyindeki bütün Sumer şehirlerinin Naram-Sin'e karşı başlattığı isyandan Enheduanna olumsuz şekilde etkilenmiştir.¹⁸ Enheduanna, isyancı Lugal-Anne tarafından tapınağından kovuluşunu kaleme aldığı *Ninmešarra* "İnanna'nın Yüceltilmesi" adlı ilahide coşku ile şöyle anlatmaktadır: "*Beni pencereden kırlangıç gibi uçurdu; Yaşam gücümü tükettim. Beni dağın dikenli çalıkları arasında gezdirdi. En rahibesine ait olan tacımı elimden aldı. Bana bir bıçak ve hançer verdi ve 'Bunlar sana yakışan süsler' dedi.*"¹⁹ Sumerli asilerden Lugal-Anne tarafından Ur'dan sürgün edilmesini dile getiren Enheduanna, bu isyancıya karşı hizmetinde bulunduğu tanrılardan yardım istemiştir. Metnin 74–77. satırlarında Ay tanrısına Sumerce Nanna yerine Akadca Suen olarak ve gök tanrısına Akadca Anu yerine Sumerce An olarak seslenişinin bilinçli bir tutum olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak bu satırlar bilinçli bir şekilde kaleme alınmış ise Enheduanna'nın Sumer-Akad tanrılarını birleştirme görevini her fırsatta yerine getirmeye çalıştığı gözden kaçmamalıdır. 85–91. satırlarda kutsal alanları yok eden isyancı Lugal-Anne'nin durdurulmasını isteyen Enheduanna'nın tanrılara yakarışlarının karşılıksız kalmadığı tahmin edilmektedir. Çünkü Naram-Sin dönemine ait bazı filolojik ve arkeolojik kanıtlar onun Mezopotamya ve Anadolu'da kendisine karşı başlatılan isyanlara yönelik düzenlediği seferlerden zaferlerle döndüğüne işaret etmektedir.²⁰

Enheduanna başrahibe unvanı ile Ur'da görev yaparken çoğunluğu kadınlardan oluşan din görevlileri ile birlikte *giparu* adı verilen yapıda yaşamıştır.²¹ Ur şehrindeki giparunun Enheduanna zamanında inşa edildiği onun sözleri ile şöyle anlatılmaktadır: "*Kutsal alanda entu (başrahibe) ofisi için giparuyu inşa ettirdim.*" Sir L. Woolley başkanlığında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda keşfedilen giparu, zigguratin güneydoğusunda, tanrı Nanna'ya adanan kutsal alanın içerisinde yer alıyordu.²² Başrahibenin resmi konutu olan bu büyük yapıda din görevlileri için mutfak, banyo gibi yaşam alanlarının yanı sıra başrahibelerin defnedilmesi için bir mezarlık da yer alıyordu.²³ Giparunun yer aldığı alanda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar sonucunda Enheduanna'ya ait mezar yapısı bulanamamış olsa da onun bu yapıda yaşadığına dair güçlü kanıtlar ele geçirilmiştir. Bulunan mühür ve mühür baskılarında geçen "*Enheduanna'nın emlak müdürü Adda*", "*Sargon'un çocuğu Enheduanna, Sagadu hizmetkârınızdır*", "*Ilum Palilis, Sargon'un çocuğu Enheduanna'nın kuaförü*",²⁴ "*[x]ki-ku-dug yazıcı, Kiş kralı Sargon'un kızı Enheduanna'nın hizmetkârı*" (Figür 1) tabirleri Enheduanna'nın giparuda yaşarken hizmetinde çok sayıda insanın görev aldığını göstermektedir.²⁵

¹⁸ Westenholz, 1997: 221- 243.

¹⁹ Hallo - Dijk, 1968: 29.

²⁰ Westenholz, 2002: 263–368; Westenholz, 1983: 330–334.

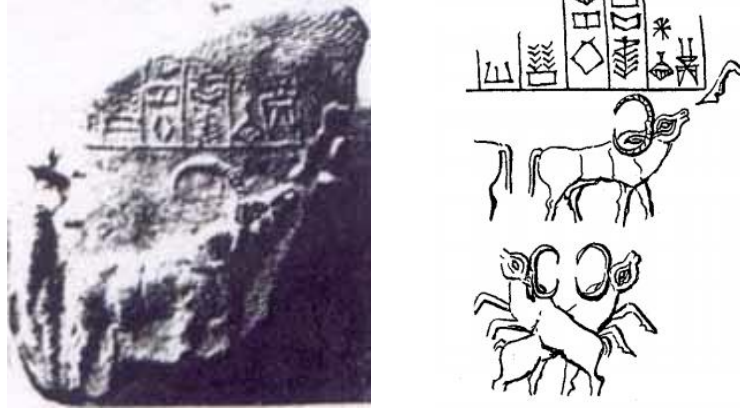
²¹ Kriwaczek, 2012: 120.

²² Weadock, 1975: 105; 101.

²³ Kriwaczek, 2012: 120.

²⁴ Kriwaczek, 2012: 121; Hallo - Dijk, 1968: 2; MAD 2: 194.

²⁵ Legrain, 1936: 45.

Figür 1: Enheduanna'nın kâtibine ait mühür baskısı.²⁶

Enheduanna'yı önemli kılan özelliklerinden biri onun dünya tarihinde kaydedilmiş ilk yazar olmasıdır. MÖ 4. binyılın sonlarından itibaren yazıyı kullanan Sumerliler mit, destan, şarkı, ilahi, ağıt, atasözü, fabl ve deneme derlemesinden oluşan zengin bir edebi miras oluşturmuşlardır. Ancak bu eserlerin büyük kısmı anonimdir.²⁷ Enheduanna, zamanının geleneksel ananesinden sıyrılıp dizelerinde yazar olarak kendi adına yer vermiştir.²⁸ Onun eserleri ölümünden yüzyıllar sonra bile okunmaya devam ettiği için Sumer edebiyatının Shakespeare'i olarak adlandırılmıştır.²⁹

Sumer dilini ustalıkla kullanıp yüzyıllar sonra bile etkisi süren eserler kaleme alan Enheduanna'nın ilahilerinde matematiksel hesaplamalar ve astronomi ile ilgilendiğine dair kanıtlara rastlanılmaktadır. Bu ona prenses, başrahibe, şair kimliklerine ilave olarak bilim insanı niteliğini de kazandırmaktadır. Tapınak İlahisi 1'de matematiksel hesaplamalara yüksek oranda ihtiyaç duyulan tapınak ve kanal inşaatlarını şiirsel bir dille aktarırken, Tapınak İlahisi 42'de bir matematikçi olarak meşgul olduğu işlerden şöyle bahsetmiştir: "Gerçek bir kadın, bir lapis lazuli tabletine danışır, tüm topraklara öğüt verir. Gökyüzünü ölçer ve yeryüzündeki ölçü ipini gerer." Glaz, Enheduanna'nın burada zaman hesabı için gerekli olan gökyüzü gözleminin aksine, yeryüzünde yapılan matematiksel ölçümden bahsettiğini belirtmektedir. Aslında kastedilen mülkiyet sınırlarının belirlenmesi ve geometri kurallarına ihtiyaç duyulan inşa faaliyetleri olmalıdır. Son olarak Tapınak İlahisi 8'de ayın ve güneşin hareketlerini aktaran bazı astronomik gözlemler ve hesaplamalar yaptığı anlaşılmaktadır.³⁰

Başrahibe olarak Ur şehrindeki tapınağa gönderildiğinde Enheduanna'nın kaç yaşında olduğunu bilmiyoruz ama Rimuş'un 9, Maniştusu'nun 15, Naram-Sin'in 36 yıllık iktidarlarına babasının 56 senelik hâkimiyetinin bir kısmı eklendiğinde 60 yılı aşkın bir süre boyunca başrahibe olarak görevini sürüdüğü

²⁶ Legrain, 1936: No. 537.

²⁷ Kramer, 2002: 13- 14.

²⁸ *en-me-en en-ĥé-dur-an-na-me-en* "Ben başrahibe, ben Enheduanna" Hallo - Dijk, 1968: 22-23; Glaz, 2020: 32.

²⁹ Meador, 2000: 68.

³⁰ Glaz, 2020: 41- 42; 40; 39.

anlaşılmaktadır.³¹ Hayatını kaybettiğinde muhtemelen ileri yaşlarda olan Enheduanna'nın diğer başrahibeler gibi giparudaki mezarlıkta sonsuz uykusuna yattığı tahmin edilmektedir. Ancak Woolley gerçekleştirdiği arkeolojik kazılarda Enheduanna'nın hizmetindeki görevlilere ait bozulmamış mezarlar ve arkeolojik kanıtlar ele geçirmiş olsa da Enheduanna'ya ait bir mezar bulamamıştır. Bu durum onun mezarının antik dönemlerde yağmalanmış olabileceği ile açıklanabilir.³² Mezopotamya toplumunda oldukça önemli ve kutsal kabul edilen Ur rahibelerinden biri olan Enheduanna'ya ölümünden sonra da saygı duyulmaya devam edilmiştir.³³

Enheduanna'nın Sumer ve Akad İnançlarını Birleştirici Faaliyetleri

Sumer inancına göre krallar yeryüzündeki insan topluluklarını yönetmek için tanrılar tarafından "çoban"lar olarak görevlendirilmişlerdir. Bu inancı tutku ile bağlı olan Sumer kralları geride bıraktıkları çivi yazılı belgelerde yönetim yetkisini tanrılardan aldıklarını her fırsatta dile getirip, iktidarlarını meşrulaştırmışlardır. Bu anlayış Sumerlileri bertaraf eden Akadlılar zamanında da benimsenmeye devam etmiş ve Akadlı krallar yönetim yetkisinin tanrılar tarafından kendilerine verildiğini iddia etmişlerdir.³⁴

Sargon'un iddiada bulunduğu Sumer ve Akad ülkelerinin hükümdarlığını meşrulaştırması için tanrılar tarafından seçilen bir hükümdar olduğunu halka kabul ettirmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda doğum efsanesinde Sumer ve Akad ülkelerinin hâkimiyetinin kendisine koruyucu tanrıçası İstar tarafından verildiğine değinen Sargon, Adad ve Anum'un da imparatorluğunun sınırlarını genişletmede kendisine lütuflarda bulunduğunu vurgulamıştır.³⁵

Tanrıların insan hayatını her yönde etkileyebileceğine inanan eski Mezopotamya toplumlarında din önemli bir yer edinmiştir. Çok tanrılı inanç sistemine sahip olan Mezopotamya kültüründe insanlar tanrı ve tanrıçalar ile yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle hemen her antik kentte belirli bir tanrı ya da tanrıçaya ithaf edilmiş kült merkezleri kurulmuştur. Kült merkezi olmanın yanı sıra zamanın siyaset ve ekonomi merkezi konumunda olan tapınakların kral ve ailesinin kontrolü altında tutulmasına önem verilmiştir. İnsanlar ve tanrılar arasında iletişimi sağladığına inanılan rahibelerin görevi son derece önemli olduğu için başrahibeler çoğunlukla kraliyet ailesinden seçilmiştir. Gerçekten Mezopotamya'da bazı kralların kızlarını belirli şehirlerin tapınaklarına başrahibe olarak yerleştirdikleri görülmektedir.³⁶ Lugal-Zaggasi'yi mağlup eden Sargon tarafından başlatılan bu gelenek Mezopotamya'da 500 yıl boyunca devam ettirilmiştir. Sargon Sumer şehirlerini ele geçirdikten sonra gerçekleştirdiği siyasi ve dini reformlar çerçevesinde kızı Enheduanna'ya önemli bir görev vererek Akad ve Sumer kültürlerini kaynaştırmak için Ur şehrine, Sumerlilerin Ay tanrısı Nanna'nın hizmetine başrahibe olarak göndermiştir.³⁷ Sargon'un Enheduanna'yı başrahibe olarak tanrı Nanna'nın hizmetine göndermesi Akad ve Sumer inançlarını birleştirme yolunda ayrı bir öneme

³¹ Kinal, 1983: 78.

³² Woolley, 1965: 115.

³³ Meador, 2000: 66- 67; Gadd, 1951: 39.

³⁴ Kinal, 1983: 119; Memiş, 2019: 124- 125.

³⁵ Günbattı, 1997: 136- 144.

³⁶ Kılıç - Duymuş, 2009: 160; 165.

³⁷ Hallo - Dijk, 1968: 9- 10.

sahiptir. Çünkü Nanna, sonraki dönemlerde Sumer panteonunun baş tanrısı olan Enlil'in oğlu olduğu gibi Sumerlilerin yazgı belirleyen yedi tanrısı (An- Enlil- Enki- Ninhursag- Nanna- Utu- İnanna) arasında yer almaktaydı.³⁸

Filolojik kaynaklar ve arkeolojik bulgulardan Enheduanna'nın kendisine verilen bu görevi titizlikle yerine getirdiği anlaşılmaktadır.³⁹ Enheduanna'nın başrahibe olarak üstlendiği en önemli görev "Kutsal Evlilik" törenini gerçekleştirmektir. Sumerliler ülkelerinin bereket, refah ve mutluluğunun sağlanması için tanrılar ve tanrıçalar onuruna pek çok tören ve bayram kutlaması gerçekleştirmişlerdir.⁴⁰ Bu kutlamalardan en önemlisi bereket ve aşk tanrıçası İnanna ile çoban tanrı Dumuzi'nin kutsal evlilik törenini içeren Yeni Yıl Bayramı olmuştur. Aynı zamanda baharın gelişinin kutlandığı Yeni Yıl Bayramı'nda tanrıçayı temsil eden başrahibe ile tanrı Dumuzi'yi temsil eden kral arasında gerçekleştirilen kutsal evlilik sayesinde gelen bolluk ve refahın toplumun mutluluğunu sağlayacağına inanılırdı.⁴¹ Uygulamanın ilk örneklerinde kutsal evliliği gerçekleştirmek için Uruk şehrinde Dumuzi-İnanna çifti seçilirken, Ur şehrinde Nanna-Ningal çifti seçilmiştir.⁴² Bu tören ilk kez muhtemelen MÖ 3. binde Dumuzi'nin kral olduğu Uruk şehrinde başlamıştır. Sonraki dönemlerde III. Ur kralı Şulgi'den itibaren her Sumer ve Akad kralı tanrıçanın eşi olmakla övünmüştür.⁴³ Sumerliler ile başlayan bu uygulama zamanla gelenek haline dönüşmüş ve ilerleyen dönemlerde Mezopotamya'ya gelen Samiler tarafından da benimsenmiştir.⁴⁴ 1927 yılında Ur'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda Sir L. Woolley tarafından bulunan Enheduanna diskinde yer alan "Ur'daki İnanan-za.za (?) tapınağında Kiş kralı Sargon'un kızı Nanna'nın karısı, Nanna'nın gerçek kadını Enheduanna alçak bir sunak inşa etti ve ona "An masası" adını verdi" ifadesine göre kutsal evlilik töreninde Nanna'nın eşi Ningal, Enheduanna tarafından temsil edilmiştir (Figür 2).⁴⁵

Figür 2: Enheduanna diski.⁴⁶

³⁸ Bertman, 2003: 118.

³⁹ Winter, 1987: 190- 192; Hallo - Dijk, 1968: 13 vd.

⁴⁰ Kramer, 2016: 187.

⁴¹ Kramer, 1963: 490; Kılıç - Uncu, 2011: 188.

⁴² Buren, 1944: 2.

⁴³ Kramer, 2002: 374- 376.

⁴⁴ Kılıç - Uncu, 2011: 188.

⁴⁵ Sallberger, 1969: 180; Crawford, 2015: 77- 78.

⁴⁶ Winter, 1987: 191.

Enheduanna'nın kutsal evlilik törenindeki rolü dışında yerine getirmesi gereken başka dini görevleri de vardı. Ülkenin refahı ve huzurunun bozulmaması ve kralın uzun bir hayat sürmesi için tanrılara dua edip, sunularda bulunmuştur. Nanna ve Ningal'in lütuflarını kazanmak için rahipler, rahibeler, kâtipler, aşçılar, bahçıvanlar ve tüccarlardan oluşan kalabalık tapınak personelinin ritüelleri gerçekleştirmesi için gerekli hazırlık ve görevlendirilmesinde rehberlik etmiştir.⁴⁷

Sargon'un Mezopotamya hegemonyası için Enheduanna'nın rolü dini görevlerle sınırlı kalmamış aynı zamanda Sumer dilinde olağanüstü eserler kaleme almıştır. Sumer ve Akad tapınakları için yazdığı ilahilerde Sumerlilerin İnanna, Akadlıların İstar olarak adlandırdıkları tanrıçaları birleştirme çabası gözden kaçmamaktadır. Onun eserlerinde Akad ruhu o kadar belirgindir ki yeğeni Naram-Sin döneminde yazdığı eserlerde adeta Naram-Sin'in dini politikalarının sözcüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁸

Enheduanna'nın kültürel birliği empoze ettiği eserleri içerisinde en popüler olanları koruyucu tanrıçası İnanna için yazdığı ilahi ve şiirler olmuştur. Bu edebi metinler sayesinde Sumer panteonunda zaten önemli bir konuma sahip olan tanrıçaya duyulan saygı en üst seviyelere ulaşmıştır. Enheduanna, İnanna için *Ninmešarra* "İnanna'nın Yüceltilmesi", *Inninsagura* "Yüce Gönüllü Sahibe" ve *Innimehusa* "İnanna ve Ebih" başlıklı üç muazzam şiir kaleme almıştır.⁴⁹

İnanna'ya meydan okuyan Ebih⁵⁰ isimli dağ ve tanrıça arasındaki mücadeleyi anlatan "İnanna ve Ebih" adlı şiir 190 dizeden oluşmaktadır.⁵¹ Enheduanna bu şiirinde İnanna'yı aşk ve bereket yönlerinden çok savaşçı ve mücadelecî yönleri ile karşımıza çıkarmaktadır. Şiir Enheduanna'nın İnanna'ya yönelik uzun övgülerinin ardından başlar ve İnanna'nın savaşçı özelliklerine şu şekilde vurgu yapar:⁵²

"Elam ve Subir'i aştığımda,
Lullubi tepelerini bir adımda geçip de
Bu dağa yöneldiğimde
Bu ülkeye yöneldiğimde
Bu ülkeye adım attığımda, ben, Innin,
Bana hiç hürmet etmedi!
Ebih'i görmeye geldiğimde,
Bana hiç hürmet göstermedi!
O halde bana hiç hürmet etmediğinden
Önümde toprağı öpmediğinden

⁴⁷ Meador, 2000: 52- 53.

⁴⁸ Westenholz, 1999: 76.

⁴⁹ Meador, 2000: 7.

⁵⁰ Sumerliler tarafından En.ti diye yazılan Ebih ya da Abih, günümüzdeki Cebel Hamrin olarak bilinmektedir. Bkz. Bottero – Kramer, 2019: 256.

⁵¹ Meador, 2000: 89.

⁵² Kramer, 2018: 151.

Sakalıyla önümde tozları süpürmediğinden
 Tahrik eden bu ülkeye el uzatacağım:
 Benden korkmayı öğreteceğim ona!
 'Büyük kenarlarına' 'büyük öküzler'
 'Küçük kenarına' da 'küçük öküzler' göndereceğim
 Ayağımın altına alacağım (?)
 İnanna'nın 'kutsal dansı' üzerini kaplasın diye!
 Savaş getireceğim oraya, çarpışmalar olacak
 Sadağımdan oklar atacağım (?)
 Uzun bir salvo ile atacağım
 Sapanımın taşlarını
 Kılıcımla kakacağım
 Atmalık- sopamı atacağım üzerine
 Sık ağaçlıklarını aleve vereceğim
 Tahrik eden ağaçlarına indireceğim baltamı
 Arındırıcı ateş Gibil'e emredeceğim
 Sulanan tarlalar arasında çalışmasını
 (Aynı) dehşete uğratacağım onu
 (Eskiden) Irak Aratta'yı vuran dehşetin aynısına!
 An'ın lanetlediği bir kent gibi,
 Bir daha asla yeniden kurulamayacak!
 Enlil'in uyuşukluk saldığı bir kent gibi,
 Bir daha ayağa dikilemeyecek!
 Evet! Ben yaklaşırken titreyecek bu ülke:
 Ebih şanımlı ilan etmeli ve beni bana uygun biçimde kutlamalı!"⁵³

Şiirde dikkat çeken önemli ayrıntılardan biri savaşçı faaliyetlerinden bahsedilen İnanna İstar'ın hem Sami kökenli olması hem de Sargon'un koruyucu tanrıçası olmasıdır. Şiirde bir yandan İnanna'nın güçleri övülürken, diğer yandan Sargon'un başkaldıran düşmanlardan biri olarak gösterilen Ebih karşısında alınan zafer anlatılmıştır. Şiirin 79. satırında yer alan "Bu ülkeyi yıkacak orduların reisinin sağ yanına sen koydun beni" dizesinde anılan "bu ülkeyi yıkacak orduların reisi" unvanı ile muhtemelen Sargon kastedilmiş olmalıdır.⁵⁴ Yani Enheduanna şiirinde İnanna'ya övgüler yağdırıp tanrıçayı yüceltme teması altında babasının propagandasını yapma fırsatını kaçırmamıştır.

"Yüce Gönüllü Sahibe" adlı şiirde "İnanna ve Ebih" şiirinden farklı olarak bir olay anlatılmamaktadır. Enheduanna bu şiirinde daha çok tanrıça ile olan

⁵³ Bottero – Kramer, 2019: 249- 250.

⁵⁴ Bottero – Kramer, 2019: 251, 257.

ilişkisini ve İnanna'ya olan sadakatine rağmen tanrıçadan umduğu desteği alamadığını konu edinmiştir. Enheduanna'nın tanrıçaya yakardığı dizelerin bazıları şöyledir:⁵⁵

"Hanımım

Hangi gün merhamet edeceksin

İnleyip, dua ederek daha ne kadar ağlayacağım

Ben seninim,

Neden beni öldürüyorsun

Kalbin bana karşı soğusun

Ağlıyorum, yakarıyorum..."⁵⁶

Çalışmada daha önce değindiğimiz "İnanna'nın Yüceltilmesi" şiirinde ise başrolde tanrıça yerine Enheduanna'ya görmekteyiz. Ur şehrindeki tapınağından isyancı Lugal-Anne tarafından sürgün edilmesini anlatan Enheduanna, bu isyancının durdurulması için hizmetinde bulunduğu tanrılardan yardım istemiştir.⁵⁷ Şiirin 88- 91. satırlarında Lugal-Anne'nin kendisini kovmakla yetinmeyip, tapınakta büyük tahribatlar oluşturduğunu tanrılara şikâyet eden Enheduanna'nın bu suçlaması arkeolojik kanıtlarla desteklenmektedir. R. North tarafından tapınak alanında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda Sargon dönemine tarihlenen büyük bir tahribata rastlanılmış olması Enheduanna'nın aktardıklarını desteklemektedir.⁵⁸ Muhtemelen isyancı Lugal-Anne, Enheduanna'yı şehirden ve kutsal mekânından uzaklaştırmakla kalmamış aynı zamanda ona dair fiziksel izleri de yok etmeye yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunmuştur.

Enheduanna Sumer ve Akad inançlarını kaynaştırmak için İnanna ile İstar'ı birleştiren ilahi ve şiirler dışında 42 tapınak ilahisi de kaleme almıştır. Nippur, Ur ve Lagaş şehirlerindeki kraliyet arşivlerinde ele geçirilen bu ilahilerin her biri Sumer ve Akad'ın farklı bir tapınağına hitap etmektedir.⁵⁹ Bu ilahiler aracılığıyla kültürel birlik mesajı vermenin yanı sıra Sumerlilerin ritüellerini, tanrılar ve tanrıçalar hakkındaki bireysel düşüncelerini ve eski Mezopotamya teolojisinin ilgi çekici örneklerini de sunmuştur.⁶⁰ Onun şiirleri daha sonraki ilahi yazarlarına örnek olmuştur. Enheduanna'nın ilahileri ve şiirleri yüzyıllar sonra Eski Babil Çağı'nda (MÖ 1800) tekrar popüler hale gelmiş ve kopyalarla çoğaltılmıştır.⁶¹

Sonuç

Sami kökenli Akadlıların Mezopotamya'ya gelişi ve Sargon liderliğinde Sumer şehir devletlerini ele geçirmeye başlamasıyla birlikte bölgede siyasi ve kültürel değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bölgedeki en önemli siyasi değişim

⁵⁵ Meador, 2000: 114.

⁵⁶ Meador, 2000: 134.

⁵⁷ Hallo - Dijk, 1968: 29.

⁵⁸ Hallo - Dijk, 1968: 27; 57.

⁵⁹ Benjamin, 2019: 23.

⁶⁰ Meador, 2000: 69 - 70.

⁶¹ Çığ, 2019: 13.

şehir devlet yapısının yerini çok kültürlü ve merkezi yönetim anlayışına sahip imparatorluğun alması olmuştur. Sargon Mezopotamya'nın güneyindeki Sumerliler ile kuzeyindeki Samileri tarihin bilinen ilk imparatorluğu olan Akad İmparatorluğu'nun çatısı altında birleştirmiştir. Ancak Mezopotamya'nın ilk tarihi halkları olan Sumerliler ve Akadlılar arasındaki teolojik ve filolojik farklılıklar imparatorluğun gerçek anlamda birleşmesine engel oluyordu. Sargon askeri seferlerle ortadan kaldıramayacağı bu engeli aşmak için Sami kökenli ismini bilmediğimiz kızına Sumerce "Cennetin Süsü" anlamına gelen Enheduanna unvanını vererek onu Sumerliler için önemli bir kült merkezi olan Ur şehrine başrahibe olarak göndermiştir. Hayatının büyük kısmını geçirdiği Ur'daki tapınağında Enheduanna'nın yegâne görevi Sumer ve Akad inançlarını birleştirmek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Sumer dilini ustalıkla kullanarak kültürel birliği empoze eden ilahiler kaleme almıştır. Enheduanna tanrı Nanna'nın başrahibesi iken tanrıça İnanna'yı yücelten ilahi ve şiirler yazarak, muhtemelen Sumerlilerin İnanna'sı ile Sargon'un koruyucu tanrıçası İstar'ı kaynaştırıp, birleştirerek babasının Sumer ve Akad ülkeleri üzerindeki hakimiyet iddiasını tanrısal destek ile meşrulaştırmayı amaçlamıştır.

Sargon'un Mezopotamya hegemonyası için bir elçi ve uzlaştırıcı olarak çalışan Enheduanna Sumer inancında önemli bir yere sahip olan kutsal evlilik törenini ihmal etmeyerek Sumer Ay tanrısı Nanna'nın eşi Ningal'ın rolünü üstlenmiştir. Enheduanna Mezopotamya'nın tümünün inanabileceği bir tanrılar panteonu düzenleyerek dünyadaki ilk istikrarlı, çok kültürlü ve çok dilli imparatorluğun ruhani temellerinin atılmasına yardımcı olmuştur.

Kısaltma

MAD: Materials for the Assyrian Dictionary.

Kaynakça

- ALBRIGHT, W. F., 1925. "A Babylonian Geographical Treatise on Sargon of Akkad's Empire", *Journal of the American Oriental Society*, 45, ss. 193-245.
- BENJAMIN, D. C., 2019. "The Impact of Sargon & Enheduanna on Land Rights in Deuteronomy", *Biblical Theology Bulletin*, 49/1, ss. 22- 31.
- BERTMAN, S., 2003. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, Oxford University Press, New York.
- BOTTERO, J. – KRAMER, S. A., 2019. *Mezopotamya Mitolojisi*, Çev.: Alp Tümertekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BUREN, E. D., 1944. "The Sacred Marriage in Early Times in Mesopotamia", *Orientalia*, 13, ss. 1- 72.
- CRAWFORD, H., 2015. *Ur: The City of the Moon God*, Bloomsbury Publishing, London.

- ÇIĞ, M. İ., 2019. "Sumer İlahileri", *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, Ed.: L. Gürkan Gökçek- Ercüment Yıldırım- Okay Pekşen, Değişim Yayınevi, İstanbul, ss. 9- 18.
- GADD, C. J., 1951. "En-an-e-du", *Iraq*, 13/1, ss. 27- 39.
- GLAZ, S., 2020. "Enheduanna: Princess, Priestess, Poet, and Mathematician", *The Mathematical Intelligencer*, 42/2, ss. 31- 46.
- GÜNBATTI, C., 1997. "Kültepe'den Akadlı Sargon'a Ait Bir Tablet", *Archivum Anatolicum*, 3/1, ss. 131- 155.
- HALLO, W. W. - DIJK, J. J. A., 1968. *The Exaltation of Inanna*, Yale University Press, New Haven.
- İPLİKÇİOĞLU, B., 1994. *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- KILIÇ, Y. - DUYSUŞ, H. H., 2009. "Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/1, ss. 159- 178.
- KILIÇ, Y. - UNCU, E., 2011. "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar – Aphrodite Örneği)", *History Studies*, 3/1, ss. 183- 201.
- KINAL, F., 1983. *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- KÖROĞLU, K., 2012. *Eski Mezopotamya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KRAMER, S. N., 1963. "Cuneiform Studies and the History of Literature: The Sumerian Sacred Marriage Texts", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 20, ss. 485- 527.
- KRAMER, S. N., 2002. *Tarih Sumer'de Başlar*, Çev.: Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KRAMER, S. N., 2018. *Sümerler Mitolojisi İ.Ö. Üçüncü Bin Yıldaki Tinsel ve Edebi Gelişim Üstüne Bir Çalışma*, Çev.: Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KRAMER, S. N., 2016. *Sümerler Tarihleri, Kültürleri ve Karakterleri*, Çev.: Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- KRIWACZEK, P., 2012. *Babylon: Mesopotamia and the Birth of Civilization*, Thomas Dunne Books St. Martin's Press, New York.
- LEGRAIN, L., 1936. *Ur Excavations*, Vol. 3, Oxford University Press, London.
- MEADOR, B. S., 2000. *Inanna, Lady of Largest Heart: Poems of The Sumerian High Priestess Enheduanna*, University of Texas Press, Austin.
- MEMİŞ, E., 2019. "Eski Mezopotamya'da Yönetme Yetkisinin Tanrısallığı Meselesi", *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, Ed.: L. Gürkan Gökçek- Ercüment Yıldırım- Okay Pekşen, Değişim Yayınevi, İstanbul, ss. 115- 140.
- POSTGATE, N. J., 1992. *Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History*, Routledge, London.

- ROUX, G., 1992. *Ancient Iraq*, Penguin Books, London.
- SALLBERGER, E., 1969. "Notes Breves no.16", *RA*, 63, ss. 179- 180.
- TETLOW, E. M., 2004. *Women, Crime and Punishment in Ancient Law and Society*, Vol.1, The Continuum International Publishing Group Inc, New York.
- ÜNSAL, V., 2019. "MÖ III. Binyılda Mezopotamya'da Yönetim ve Din", *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, Ed.: L. Gürkan Gökçek- Ercüment Yıldırım- Okay Pekşen, Değişim Yayınevi, İstanbul, ss. 41- 62.
- WEADOCK, P. N., 1975. "The Giparu at Ur", *Iraq*, 37/2, ss. 101- 128.
- WESTENHOLZ, A., 1999. "The Old Akkadian Period: History and Culture", *Mesopotamien: Akkade-Zeit und Ur III-Zeit*, Ed.: Walther Sallaberger - Aage Westenholz, Universitätsverlag and Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, Freiburg.
- WESTENHOLZ, A., 2002. "The Sumerian City-State" *A Comparative Study of Six City-State Cultures: An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre*, Ed.: Mogens Herman Hansen, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Copenhagen, ss. 23- 42.
- WESTENHOLZ, J. G., 1983. "Heroes of Akkad", *Journal of the American Oriental Society*, 103/1, ss. 327- 336.
- WESTENHOLZ, J. G., 1997. *Legends of the Kings of Akkade: The Texts*, Penn State University Press, Eisenbrauns.
- WINTER, I. J., 1987. "Women in Public: The Disk of Enheduanna, The Beginning of the Office of EN-Priestess, and the Weight of Visual Evidence", *La Femme dans le Proche Orient Antique*, Ed.: J.M. Durand, Editions Recherche sur les Civilisations, Paris.
- WOOLLEY, S. L., 1965. *Excavations at Ur*, Thomas Y. Crowell Company, New York.